رامانێ بە ئاقاری پێنج جمکە شیعری _کەریم کاکە_دا

هەندرێن

# # #

دەستوەکەری

لەم نووسینەدا ، هەروەک شێوەی دەرەوەی نووسینەکە وا خۆی دەنوێنێ ،مەخسەدم رەخنەکاریی نیە ، وەک چەمکی رەخنەیەکی رەخسکاو. بەڵکو نیازی من تێرامانێکی پیاسە ئاسایە بەمدیوی رۆحی شیعرەکاندا ، دەخوازم بێژم: رەخنە نووسین ئەو گەمە ئاسانە نیە کە بێ روخسەتی هونەرەکەی خۆمی تێهەڵقورتێنم و لە ئاوکوفیدا بەخۆم بنازم. چونکو منیش پەم وایە ، ئەگەر شیعر هونەرێک بێ لە یاری ، ئەوکات رەخنەش هونەرترە. بۆیە لەگینە رەمەکیەتی و پازپازۆکانێی ئەم نووسینە ئاقاری ناخی شیعرەکان و خودی شاعیرییشی نەدۆزیبێتەوە. هەروا ناوی شوێن و تەمەنی شیعرەکانی بێ سۆراغ لە چاوەڕوانی پرسیارەکان بهێڵنەوە. لەوەدا پێم وایە ، شیعری شاعیر گەر مەرگەمووشی بازاڕی هەرمێنی ئەتەکێت و بازرگانی بە رەوشتی شیعر نەسوابێ ، ئەوە شیعرەکان ، بێگەرترین باڵانمای خودی شاعیرە.

کاتێکیش شاعیر راشکاوانە بە رووی ئەو ، ئاکارە کرێتانە راپەرموێ ، چ دەخوازێ زێدە نووسی لە نووسین بکەین؟

لەوێ.

لەم وڵاتە مەرگ هەرمێنەدا سەیر نیە کە تەقینەوەی تۆپەکان هەناسەی شیعریش شەهید دەکەن. کانیەک لەوێ لەو بنارە ، درەختێک لە زەمەندێک ، شیعرێک لە هەناوی قەڵەمێ ، یان لە دوا ساتی گاگۆلکێدا کۆستیان لێ دەکەوێ:
کانی گۆزەیەکی لە دامێن دەشکێ و دراخت زەرد هەڵدەگەڕێ و شیعریش دەبێتە جوانەمەرگی شاعیر.
دەو مەرگەساتەدا ، شیعر لە دەروونی خەمگرتووی شاعیر دەپەنگێتەوە و ، لە جوگرافیای ژانەکاندا دەجمجمێ و مانای هەبوونی کەسایەتیە گشتیەکەی دەسەپێنێ.
کە هەڵاتن لە شیعر مەحاڵ بێ ، ئەوکات هەڵاتن لەبەر گوولەش لە مەحاڵ ، مەحاڵترە. ئەنجام هەبوون لە رووی ئەو رکبەرایەتیەی مەرگدا ، دڵنیایی هەبوونی خۆی رادەگەیەنێ. تەمەنی شیعر لەم یەکانگیرییە تراژیدیایەدا هەراش دەبێ و دەروون لە هەستدا زاوزێ دەکا.لە هاڤرکێی زەناکاندا شاعیر ئاوێزانی تەنیاییە ئاپۆرەکەی: تاوانی مەرگ ، مەرگی بەسەر خاک سەپێنراو ، مەوتەن لە کروکپی دوروونیدا دەئاڵێنێ و وەک سێبەر باڵای دەداپۆشن. دیسان ئەو مەرگە لە لانکۆڵەی. دۆڵی نێوان دوو کێویشدا وازی لێناهێنێت.
دیمەنەکان لە هەر کاتێک کە دیقەتی دەداتێ و دەیبینێ ، خوێنییان لەبەردا دەچۆڕێ. شیعر تاقە دڵسۆزێکە کە ئازارە گەرەکان دەخافڵێنێ. هەموو رازەکانی تەنیان ، تەنیایش مامانی لە دایک بوونی شیشرەکانە. ئەو تەنیاییە وێنە و پەیڤ و هارمۆنی و داڕشتنی خۆی لە شیعرەکاندا دەدۆزێتەوە ، یان (تۆماس مان) واتەنی: " هونەر ئەو تەنیاییە کە لە دووتۆوی تەنیایی و گۆشەگیریدا سەر لەنوێ لە دایک دەبێتەوە".(1)
تەنیایی و گۆشەگیری مەملەکەتی پڕ لە قەومانی (ک. کاکە)یە ، ئەمەش خودی حەوسەڵەکەیەتی. مۆسیقا و نەزمی ئەو جمکە شیعرانە لەناو کوچە و دەروازەکانی دەروونی شاعیردا ئاوازێک دەژانن ، ئاوازەکەش ئەودیوی رووداوەکانی بەرچاوی خودی ئەون ، کە گەمارۆی دەدەن و بەمەش شیعر لە دایک دەبێ.
هەر ئەو بارە ناسۆریانەشن کە داگیری دەکەن ، ئەوجا هەستدەکا زەنگێکی خەفە ، زەنگی باران و گەڵا لە دەروونیدا لێدەدا ، کە ئەو زەنگە لە بێدەنگییە تەنیایەکەیدا موژدەی لە دایک بوونێکی بێ ساتی شیعر دەگەیەنێ. لە ئەشکەوتی دەروونی شاعیردا ، چاوەڕوانی و ئازار دووتای یەک مەسەلەن ، ئازار بۆ چاوەڕوانی ، چاوەڕوانیش بۆ ئازار ، دواجاریش شیعر هەڵدەقوولێنن. شیعریش ناو لە چاوەڕوانی دەنێت ماڵئاوا ، لە ماڵئاوایشدا ئازارێکی دیکە و چاوەڕوانییەکی تر سەرەتاتکێ دەکەن. ئەم ئازار و چاوەڕوانییە ، مایەی ژیار ی مەرگەساتی بەرچاوی شاعیرە ، کە مەسەلەکەی تێدا گرفتار دەکات.

بەم چەشنە لە هەڵچوونە هێمنەکەیدا بابەت، فۆرم و باڵای شیعر دەچننەوە. شاعیریش لە مەوتەنی شیعرەکانیدا بە دوای عەشقێکی مەحاڵدا ئازار دەچێژێ. راستینەی عەشقیش ، لە دیدی شاعیردا کۆتاییەکی بێ کۆتاییە، هەرگیز سەرەتای بە دوادا نایێت. شیعرەکانی سێبەرێکن هەرگیز لەسەرەمەرگ وجاغی مەوتەنەکەی جێناهێڵن. ئەم سێبەرەش تریوەی دڵی خۆیەتی، کە لەیدا بوونی راستییەکان دەرک دەکرێت.
سەیر نیە کە (کەریم کاکە)، لەنامایەکدا دەڵێ: "هەر لێرەم و دەستبەرداری شاخان و مەرگی بە کۆمەڵ نابمەوە، چاوەڕوانی هاتنە دنیای کارەساتە گەورەکان دەکەم، با جارێ هەر لە ناخی ئاخا بژیم".

# # #

کە دەچینە ئاقاری شیعری "پەیکەری نسکۆ"، هەست دەکەین کە چاوەڕوانی مەرگ، بەرجەستە دەکاتەوە. عەشق باڵای کێوە، کێویش مانای گەل و خاکەیە. شاعیر بۆ ئەوەی داخی نسکۆ گەورە بکا، خۆی دەکاتە پەیکەری ئەم نسکۆیە. هەستکردن بەو بوونە، بستەخاکی سەرسنوورە کە هەموو کەینونەکەی دەسلمێنێ، کەچی ئەو کەینونەش هەڕەشەی لێدەکرێت. ئەگەر ئەو خاکە داگیر کرا، هەبوون لە نەبووندا بۆ ئەو مانایەکی تر دەبخشێ.
بەرانگاری لە بووندا سەدای بەرزدەکاتەوە:

هەردوو پێم تا ژوور ئەژنۆ
لە گوێی کەنار ئەبنە رەگ و
خۆم لە خۆما ئەرِوێم..." پەیکەری نسکۆ"

گەمارۆدان هەبوونی رادەچڵەکێنێ، ئاوێزانی خاک بۆ ئەو بوونی ئەوە، کە بە رەگی مەمکی فرچکگرتوویدا دەچێتە نێو دەروونییەوە. دەزانێ هێزی دژ، لە دژەکەی ئەو بەهێزترە، بۆیێ لە رەگدا خۆی بەهێزتر رادەگەیەنێ، بەرانبەر ئەو هێزە دژە. لە ئاکامی ئەو مرکێشمرکێشەدا، هەست پایەی پاسەوانی خودی ئەو وەردەگرێ، هەر جوولەیەک دەبزڤێ، رایدەچڵەکێنێ و لە سامی نەبووندا، بوونێکی تر دروست دەکا:

دەنگەکان گەیشتن.
وا چرنووک لە مۆخم دەنێن و
هەڵوێستم رائەچەنن... "پەیکەری نسکۆ"

ترس هێزێکە بۆ بەرانگاری، کە هێزی دژی داگیرکار دەیوروژێنێ و لەو چاوەڕوانییەدا، حاڵەتی قووچاندنی وەرگرتووە. هەڵکێشان لە رەگدا، هەستی رەهایی نەمانیەتی و ئیتر بۆ یەکجارەکی مەرگی لەسەرەخۆ دەست پێدەکات.
ئەمجارە لە بەرانبەر ئەو هەڕەشە دژەکاریەدا، شەپۆڵ دەبێتە وەرامی هەڵوێستی، شەپۆلیش هێزی گیانە. لێرەوە مەرگ دەکەێتە گۆڕێ. دەروون و جەستە، دوو ئەندامی بینراو و نەبینراون، جەستە قەڵغانی دەروونە و تەوقەکەی سەر دەروونی پێ دەڕەتێنێ.
"ک. کاکە"، کێشەی مانەوە لەلایەک و داننانیش بە "نسکۆ"، کە بەرهەمی شۆڕشێکی چەکداری بوو، بە نسکۆ کۆتایی پێدێنێ. لەلایەکی دیکەشەوە، ئەو لە تراژیدیایەکی هەڵچووی دەروونیەوە نسکۆ دەردەبڕێ و خۆی دەکاتە ئاکامی ئەمە و دەڵێ:

ئەی شەپۆڵ
ها خوێنەکەم
با سپاردەی تۆ بێ،
لاشەی رەقەڵاتووشم
لە سێبەری ئەم دوندە سەرکزە
با پەیکەری نسکۆ بێ! "پەیکەری نسکۆ"

لە لووتکەی هەڵوێستی نسکۆدا، کە ئاکامێکی هێندە دڵتەزێنە، بێعاری مانەوەی لە دوای ئەو کۆستەدا جەستەی مۆمیایی دەکا. سێبەری تاریکی و دوندی بێزار، هێمای مەبەستەکەی تەواو دەکەن، کە ڕەنگدانەوەی دوای نسکۆکەیە. نسکۆ قۆناغێک لە شیعرەکە و لە نەتەوەکەی، بۆ دەستپێکردنەوەیەکی دیکە، کۆتایی پێدێنێ.

# # #

فەروخزاد، سەبارەت بە ڕاستگۆیی شاعیر لەگەڵ خۆی و شیعردا، گوتی: "هەندێ شاعیر هەن ڕەفتاری ڕۆژانەیان هیچ پەیوەندییەکیان بە شیعرەکانیانەوە نیە، تا شیشر دەنووسن شاعیرن، پاشان تەواو دەبن". ئەم گوتەیەی فەروخزاد، سەبارەت بە (ک.کاکە) بۆ ویستی مەبەستەکەی دیکەی، دووتای هاوسان پێکدێنن: بابەت کرداری ئەون.
ئازار هەمیشە لەودا دەتەقێتەوە، لە کرداری شیعردا وێانی دەکا.
لە شیعری "هەورە کولێرە"دا بۆ قڕکردنی وەرزی برسیەتی، چاوەڕوانی بارانە، باران نانە و گەرگ دوور دەخاتەوە، یان نەخشەی وڵاتە و لە زەویدا دەسووێنێ و دەبێتە پەلەهەور، لە ئاسمانەوە بۆ خاکی مەبەست دەگرێتەوە. تەنیایی دەروون باڵای شاعیرن، لە مۆسیقای چاوەڕوانی بەفرباریندا ئازاری برسییەکان رادەژەنێ:

بەفرانبارەو
تۆ شێوەی نەخشی وڵاتم بگرە...(**هەورە کولێرە**)

خاکی وڵاتی شاعیر کە سوتماکە، وشەی خۆڵەمێشی نەبێ چ ڕەنگ و وشەیەکی دیکە، دەتوانێ ڕاستی ڕەنگی ئەم خاک و دەروون و وێنە و دونیای بەرچاوی بکێشێ؛ ڕەهایی مەسەلەکان خۆڵەمێشین؛ برسیەتی هەڕەشەی مەرگ دەکا. خەونی نان یاسای وەرزەکان وێک دێنێتەوە و جەمسەرەکان نامێنێ. شیعر کولێرەیە و لە هەستی شاعیردا دەبارێ و خەونەکان دەکاتە ڕاستی:

بە کولێرەیەکی گەرم
ڕێبەندانێ
بۆ ئەم برسیەتییە سامئامێزە
بنێتەوە... (**هەورە کولێرە**)

خودی شاعیر برسییەکە لە برسییەکان. تارمایی برسیەتی دەیان مرۆی وڵاتی ئەویان ڕاونەکردبا، چۆن سکی تێر ئاگای لە سکی برسی دەبوو؟ ئەم پەلەهەورە وڵات ئاسایە بۆ لەسەردەمی مرۆکوژیدا دەبێتە کولێرە؟ ئەگەر هەورە خۆڵەمێشیەکە ببایە بارانی شۆڕشێکی جەلادکوژ و برسی ڕەتێن و برسیکاری ڕابماڵیبایە، ئەوکات هەم مانای شیعرەکە و هەمیش بیرۆکەی شیعر ڕوخساریان ڕازاوەتر دەبوون.

# # #

چڕ کردنەوەی بیرۆکە، خاسڵەتێکی سەرەکی شیعرە، یان وەک سارتەر دەڵێ: "قارەمان ئەوەیە کە هەمیشە هزرەکانی چڕ دەکاتەوە". ئێمەش دەبینین کە شاعیر، لە شیعری "لە زمانی...وە"دا بودەڵەیی و ماچەیی مرۆڤی شۆڕشگێڕ، کومۆنیستی چۆرتە، گیان و هەڵوێستی هەڵدەپشێون و ئەو بۆچوونە لە شیعردا چڕ دەکاتەوە،بەمجۆرە پشتینە و ریشەی فەلسەفەی ژیانی دەکاتە وردە دەماری شیعرەکەی:
دیارە شاعیر خۆی لە ڕیزی ئەو پارتەش کار دەکا، بەڵام ئەو مرۆڤە سادە و بەرژەوەندخوازە نیە، کە لە ئاست هەڵەکاندا وسکت بێ. بۆیە مەسەلە ڕەوایەکانی مرۆڤایەتی، لە پێشەوەیاندا مەسەلەی خود، چەک لە شانە بە گژ ستمکاردا دەچێتەوە. کۆمۆنیستە و بەڵام فشەی بە کۆمۆنیستی فشەڵۆک و شۆڕشگێڕی درۆزن دێ. ڕاستگۆیی کردەی ئەون، هەقیقەتی شیعرەکەیەتی، نەک وەک ئەو نووسەرانەی کە لە پێناوی بەرژەوەندی ژیانی خۆشی و هەڵاتن لە

ترس، دێنه ناو حیزبەکان و دەستدەکەن بە هەڵەکسە و دۆڕان. هاوکاتیش بە پاشماوەی ئەو دیمۆکراتیەی کە ئاودیوی لای ئێمە کراوە، تۆز لە ڕەخنە هەڵدەسێنن.
کەچی ئەم شاعیرەمان "لە زمانی ... وە"دا، بە دربڕینێکی کاریکاتێر و هزر بیرۆکە ئامێز، ڕەخنە لە مارکسیستی لووسکە دەگرێ:

بای...بای
مامە مێژوو
شەوت شاد:
مرۆڤی یەک چاوی پێنج روو... (لە زامانی ...وە)

کرداری ماچەیی لە مرۆی گرمۆلە بووی ڕێزی ڕێکخستنێکدا، نەخۆشیەکی کرێتە و لە پەروەراندنی خودی ڕێخستنەکەوە دێتە بەرهەم. ئەندامی لەرزۆک کە زەمینەی لەبارە بۆ ئەو نەخۆشییە، زوو دەبێتە کاسەلێس و ماچە. کەریم بۆ ریسوا کردن و بەگژدا چوونی ئەو کارە دزێوە، مانتفێست و بناغەی فیکرەکەی خۆیان بە ڕوودا دەداتەوە. بە بارانی وەرزی پێنجەمەوە، واتا وەرزی درۆ و ساختە و نەزۆکی، مەسەلەکانی کلکایەتی و شێواندن، بەپەنجە بسمیلدەکا. بێ بوونی هزر و پراکتیک، دان بە شتەکان نانێ، کە بەم وێنەیە بەهای ڕەخنکەی خەتم دەکا:

کێیە! لەم هەورە بخواتەوە
تا ئەسپە سورەی بۆ زین کەم!... (لە زامنی... وە)

# # #

لە "شەقامی نامۆیی"دا عەشق بۆ شار هەڵیدەگرێ، ئەمجارە شار دەبێتە هەناسەی شیعر. لە نێوان نەو و ئەمدا، نامۆیی ئەو لە شاردا بەدیار دەکەوێت. نامۆیی و نامرادی لەودا لە هەر گۆشەیەکی ئەو دونیایە بێ هەستی پێدەکا، یان ئەو هەر خۆی نامۆییەکەیە و سیمای نامۆیی خۆی لە دیاردەکان دەچنێ و تامی ئازارەکان چێژدارتر دەکا. خۆ ئازاردان هەستێکە لە شاعیردا کە خۆشەویستە. ماخولیای دیواری ئەڤینە دوورەکەی راپێچی دەکا و دەیبا بۆ شار، ئێوارەی شەقام دەبێتە زەمەنی ژوانەکەی. ئەم "کات"ەش ڕەنگی خەیاڵ و ئەندێشەکانی شاعیرە و دەبێتە ڕەنگ و مۆسیقای شیعرەکە. بۆ خاتری ئازار چەشتن لە دیداری ئەڤیندارەکەی، لە تەریبی شەقامدا بیردۆزی مەحاڵ دەبینێ:

ئاشنای ئەم شەقامە نیم و
گەر دەزانی،
ئەم دوو شۆستە هاوتەریبە
لە بوولێڵدا، وێک ناگەن و
شێوەی ئەبرۆی تۆ ناگرن... (شەقامی نامۆیی)

دیدار بۆ ئازار تازەکردنەوەیە، تا خۆی لە گریانی ئازاردا نقووم بکا و ڕۆحی بشواتەوە. دەنا بۆشایی ئەمبەر و ئەوبەری شەقام، تەنیا بۆ دابینکردنی مەبەستە. شاعیر نیگایەکی بەسە بۆ تەقینەوەی ئازارەکەی و لە دونیای تەنیایی شیعردا ئاشنا بێ.

# # #

بەرتەکی داگیر کردن و نکۆڵی لە کەسایەتی هەبوونی نەتەوە ی کورد، گیانفیداکاریی و سووربوونە لە ڕووی داگیرکاراندا. بۆیە شاعیر، لە "کەمەربەندی سوور"دا، لە ڕوانگەی ئەو مێژووە ڕاستینەوە، ڕووداوێکی ڕاستینە

دەکاتە دەخاتە ناو دیمەنێکی تراژیدی شیعرییەوە. بۆ بەختکردن و سەپاندنی ئەم هەبوونە کوردییە، خۆکوشتن بە هەر ڕێگەیەک بێ بەرزترین لوتکەی هەڵوێستی ئازایەتی و بەرانگاریە لە تەک هەڵوێستە بەهێزەکانی دیکەدا.
کیژێک بۆ خاتری نیشتیمانەکەی خۆی دەسووتێنێ و بە گڕەکەشی پاسەوانی کوردستانەکەی دەکا:
وێنەی ئەو سووتانە، بەم سەرەتایە، سووتانە شیعرییەکەش دەستپێدەکا:

مەرگ دەنکێ شخاتە بوو
بەدوای نیگایەوە
ئۆقرەی نەدەگرت
خۆی لە پەنجەکانی هەڵدەسوو... (کەمەربەندی سوور)

هەڵوێست لە ئەنگوستیلەی موچڕک دەچێ و هەموو گیانی دەگرێتەوە.
کاری خۆکوشتن، زەمینەیەکی خۆی هەیە لە ناو مرۆڤدا، چەنکە ئەم کارە هەڵوێستێکی هێندە ئاسان نیە، کە هەر کەسێ بیەوێ ئەنجامی بدات. بڕیار وەرگرتنی خۆ سووتان، ڕەنگە بۆ مرۆی کورد، بناغەی پیرۆزیەتیەکەی لە ئایینی زەردەشتیەوە سەرچاوەی گرتبێ و تا ئێستاش درێژەی هەیە. سووتان لەو کیژەدا هێدی هێدی دەگاتە تەقینەوەی هەموو دەنگەکانی دەروونی. (ک. کاکە) خۆی لەم هەستە نزیکە، بۆیە لە شیعرەکەیدا، وێنەی ڕووداوەکە بە تێڕوانینی دەروونی خۆیەوە بەرجەستە دەکاتەوە:

دوا موچڕکە،
وەکو ئەنگوستیلەی شکاو
وا بە پەنجەی سەر بزێوەیەوە
هەناسە و ئەندێشەی دایسان... (کەمەربەندی سوور)

لێرەدا دەبینین جەمسەری سارد و گەرمی بڕوایەکان پێکدەگەن، ئیدی داگیرسان لووتکەی هەڵوێستە قوربانیداندا، کە لە بەرانبەر دوژمنەکەیدا ڕوودەدات.
هەڵبەت ئەو خۆ سووتاندنە لە ڕۆژی نەورۆزدا ڕوویداوە، لە شادی ئەم ڕۆژەدا، گیان بە ئاگر گرتنی دەروون شاد دەبێت. ئەمەش هەستی پیرۆزی مرۆی کوردە لە بەرانبەر نەورۆزدا.

ڕەنگبێ نووسینەکە لە ئاست شیعرەکاندا، قەڵەمکێشی بێ و لە دید و تێگەیشتنی خوێنەراندا تەبا نەبێ. دیارە ئەوە مەزەندە و حاڵی بووی منە لە ئاست شاعیر و جولەکانی ناوەوەی شیعرەکاندا.

بەهاری 1991
ستۆکهۆلم _سوێد

ژێدەر و پەراوێز:
- تۆماس مان، مەسەلەکانی ئەدەب، گۆڤاری بەیان.
- لە چاوپێکەتنێک، کە بە کاسێت لامە، کە لەوێدا فروغ فروخزاد بە دەنگی خۆی وەڵامی ئیرەج گرگین دەداتەوە.
- ژان پۆل سارتەر، بۆدلێر.
- بۆ زانیاری زێدەتر، ئەو شیعرانەی کەریم کاکە، لە گۆڤاری بانگ، ژمارە 1، 2-3. گۆڤاری هەڵوێستی ئەدەبی، ژمارە 2-3. گۆڤاری بیری نوێ، ژمارە 31.، کە لە کۆتایی هەشتایەکان دەردەچوون.
- لێرەدا، حەز دەکەم سەرنجی خوێنەر بۆ ئەوە رابکێشم، کە لە کاتی نووسینی ئەم نووسینەدا، کەریم کاکە لە بارەگای "ناوزەنگ" دەژیا، کە پاش ئەنفالەکان، ئەوێ بووە دوا مەنزڵگای پێشمەرگەکان. بۆیە هەندێک لە بیرۆکەی شیعرەکان و ئەم نووسینە، پەیوندی بە تایبەتمەندی ئەو شوێن و کاتە و ڕووداوانە هەیە، کە ڕاپەڕینە مەزنەکەی گەلی کوردی بەدوا داهات.